

ТЕМА 10. ДЕМОКРАТІЯ

1. Поняття, форми та принципи демократії.
2. Ідеали та цінності демократії.
3. Демократія як політичний режим та народовладдя.
4. Вибори як інструмент демократії. Типи виборів. Види виборчих систем. Виборча система в Україні

1. Поняття, форми та принципи демократії. Ідеали та цінності демократії.

Існують різні підходи до визначення, що таке демократія. Різні дослідники розуміють демократію як:

- а) безпосереднє або представницьке (через вибраних представників) управління країною самими людьми;
- б) форму держави, країни, суспільства, що мають демократичний уряд;
- в) правління більшості;
- г) сприйняття і реалізація принципу рівності, прав і свобод громадян, а також їх можливостей.

Вихідним постулатом подібних визначень є грецький переклад терміну “*demokratia*”, що в свою чергу складається з двох слів *demos* – народ і *kratos* – влада, правління.

ДЕМОКРАТІЯ – політичний режим, стан політичного життя за якого державна влада здійснюється на основі широкої та реальної участі громадян та їх об’єднань у формуванні державної політики, утворення та діяльності органів державної влади.

Демократія базується на ряді **принципів**: поділу влади, вибору основних органів державної влади, плюралізму, гласності, незалежного контролю, більшості, тощо.

✓ **Принцип поділу влади.** Згідно з ним державну владу слід розділяти на декілька сфер або гілок, кожна з яких володіє власними специфічними функціями – законодавча, виконавча і судова гілки влади. Голова держави, парламент, уряд, судова влада мають строго окреслені права і повноваження. Водночас вони постійно взаємодіють між собою у процесі формування та здійснення державної політики.

✓ **Принцип виборності основних органів державної влади.** Демократія передбачає, що всі особи які контролюють політичні владні структури, повинні бути відповідальні перед своїми виборцями і періодично через чітко встановлений час переобиратись. Переобрання відбувається шляхом проведення вільних, конкурентних виборів.

✓ **Принцип плюралізму.** Цей принцип виключає монополію на владу зі сторони якої не будь однієї особи, соціальної групи, партії, тощо. Проголошуються ідеї самого широкого вибору в усіх сферах суспільного життя. В політичній сфері це багатопартійність, яка функціонує за умови, коли всі політичні партії мають рівні правові можливості боротися за виборців і за своє представництво в органах державної влади. Наявністю опозиції в парламенті, інших сферах суспільного життя забезпечує реальний

плюралізм думок і дій, а це є необхідна умова вироблення оптимальних рішень.

✓ **Принцип гласності.** Передбачає вільний доступ преси і громадськості до інформації про діяльність органів влади, господарських, політичних, громадських організацій.

✓ **Принцип рівності.** Демократія передбачає лише політичну рівність усіх перед законом, незалежно від соціального і матеріального становища.

✓ **Принцип більшості.** У відповідності з ним рішення приймається на основі думки більшості. Проте цей принцип не можна абсолютизувати і вважати бездоганно демократичним, якщо ігнорується принцип “згоди не погоджуватись” з думками і позиціями інших членів або груп суспільства. З даної точки зору, суттєвою ознакою демократії є дотримання інтересів і прав меншості. Це виражається в наявності лояльної і конструктивної опозиції в

якості законного партнера.

✓ **Принцип незалежного контролю.** Здійснюється громадськими об'єднаннями, самими громадянами самостійно або разом з органами

державного контролю за діяльністю державних структур. Основним методом контролю є перевірка діяльності та виконання ухвалених рішень, дотримання вимог чинного законодавства. За результатами перевірок громадськість та відповідні державні органи інформуються про виявлені порушення, пропонуються пропозиції щодо притягнення правопорушників до відповідальності.

2. Ідеали та цінності демократії.

Ідеали демократії:

✓ **вільні громадяни**, які є головними дійовими особами суспільного самокерування. Вони мають інтерес до суспільного життя, обізнані в ньому і власними силами та участю впливають на нього в тому напрямі, який вони вважають бажаним і правильним.

✓ **визнання усіх громадян рівними й рівноправними**. Кожен голос важить стільки ж, скільки й будь-який інший голос.

✓ **повага до спільно прийнятих рішень і готовність сумлінно виконувати їх**. На цьому ґрунтується один із засадничих принципів демократії принцип влади більшості, коли загальнообов'язковим вважається рішення, за яке віддала свої голоси більшість тих, хто брав участь у голосуванні (Воля народу - вищий закон!).

Перелічені вище першоеlementи демократії поєднуються і втілюються з відповідною повнотою у виборах. Без справжніх виборів про демократію неможливо вести мову, хоч демократія жодною мірою не зводиться до виборів і не вичерпується ними.

Елементарною вимогою для здійснення істинного вибору є обізнаність громадян у тих справах, щодо яких приймається рішення. Саме тому свобода зборів і свобода висловлення власної думки (свобода слова), усе те, без чого важко прийняти правильне рішення, набувають за демократії великого значення. За допомогою вільного слова і під його впливом формується й живе громадська думка – дійова сила демократії. Хоча слово може використовуватися демагогами, некомпетентними й нечесними людьми і на шкоду демократії.

Основні цінності демократії

Демократичні цінності – це те, заради чого демократію варто захищати, це уособлення її значущості і життєдайності, її привабливості для мільйонів людей, те, завдяки чому демократія здобуває нових прихильників в усьому світі.

✓ **Громадянство і громадянськість**. Громадянство, розвинений громадянський стан є цінностями, бо вони підносять людину, цивілізують її, формують порядок, заснований на свободі й відповідальності.

✓ **Конституція і конституціоналізм**. Конституція покликана обмежувати владу уряду й охороняти права і свободи людини. Права і свободи людини є такою цінністю демократії, яка репрезентована в усіх її формах і процедурах. Саме для захисту і реалізації цієї цінності існує демократія.

✓ **Свобода совісті.** Важливе значення цієї цінності полягає в тому, що демократія дає змогу знаходити й ефективно використовувати форми нормального співіснування громадян, які дотримуються різних релігійних уподобань або ж узагалі є атеїстами. Релігійні вподобання та переконання людини визнаються цариною індивідуального вибору, куди не може втручатися ні держава, ні інші люди.

✓ **Свобода слова.** Свободу слова створюють вільні в своїх діях і захищені законом ЗМІ, котрі дають змогу громадянам бути по-справжньому обізнаними зі станом справ у країні. Через ЗМІ людина може висловити своє судження стосовно тієї чи іншої суспільної проблеми, того чи іншого політичного діяча.

✓ **Людська гідність.** Громадянин - носій гідності та її захисник. Гідність - складова авторитету громадянина, його самоповаги й поваги до інших. Кожна людина – неповторне творіння, і це потрібно усвідомлювати й цінувати, розвивати й відповідально застосовувати в житті, розуміючи, що гідність є породженням і умовою свободи. По-справжньому гідною може бути тільки вільна людина. Гідність змушує громадянина діяти, ставати на заваді порушенням принципів і основ демократичного ладу, протидіяти будь-яким утискам свободи. Тоталітарні режими найбільше не терплять саме цієї людської риси, відчуваючи, що вона несе їм занепад.

✓ **Моральна автономія.** Моральна автономія означає, що людина здійснює своє самовизначення вільно й неупереджено, користуючись власним розумінням щастя й добра. Ніхто не може вплинути на ідеологічні, релігійні або інші вподобання людини. Це сфера її вільного вибору.

✓ **Приватність, невтручання в особисте життя.** Сфера, у якій людина має змогу визначати власне життя й існувати незалежно від інших, називається приватним (особистим) життям. В демократичній правовій державі закон боронить людину і коло її спілкування від стороннього інтересу (таємниця телефонних розмов, листування, заборона фотографувати без дозволу людини тощо).

✓ **Громадська асоціація.** Йдеться про солідарність, довіру, взаємну підтримку, готовність спільно й узгоджено діяти для захисту

✓ **Соціальний порядок.** Це універсальна цінність будь-якого суспільства. Мається на увазі, що більшість людей хотіли б жити в умовах стабільності, впорядкованості й безпеки.

3. Демократія як політичний режим та народовладдя

Різні погляди на демократію, різні форми організації державної влади не заперечують наявності спільних корінних рис, що характеризують сучасну демократію як політичний режим.

Найпершою ознакою демократії є визнання *суверенності народу*, який є єдиним джерелом влади в державі. Народний суверенітет знаходить свій вираз у безпосередній участі громадян у розробці та прийнятті рішень шляхом народних ініціатив, референдумів і плебісцитів, а також реалізується через участь у виборах та через делегування представницьким і виконавчим структурам владних повноважень, в межах яких вони діють самостійно.

Суверенність народу проявляється також у *можливості змінити уряд без застосування сили*, шляхом проведення *виборів*. Влада в демократичних країнах народжується тільки з виборів. Уряд утворюється, відправляється у відставку, періодично замінюється або безпосередньо волею виборців, або обраним ними представницьким органом.

Конкурентність забезпечується наявністю багатопартійної системи, гарантованими можливостями для політичних партій, громадських організацій, груп і окремих громадян вільно виставляти і підтримувати своїх кандидатів та контролювати хід голосування і підрахунок голосів.

Ознакою демократичного режиму є *конкуренція* політичних сил не лише при здобутті, а й *при здійсненні влади*. У цьому випадку принцип змагальності

політичної

той хто

більший вплив на владу, не використає тимчасову перемогу, щоб усунути з політичної арени тих, хто програв вибори. Опозиція, своєю чергою, зобов'язується поважати право переможців приймати рішення, навіть якщо вони й не узгоджуються з її поглядами. Тобто, мова йде про *лояльну (системну) опозицію*.

Конкурентність у боротьбі за владу та можливість контролю за діяльністю владних структур забезпечує *вільна преса, що гарантує альтернативність інформації* (можливість отримувати її з різних джерел і в різній формі) та можливість висловлення різних ставлень, оцінок, критики навіть найвищих посадових осіб у державі.

Ліберальний характер сучасної демократії вимагає *гарантії прав і свобод людини*. Політико-правовий статус особистості, захищеність індивіда, набуття ним рис громадянина визначає міру демократичності політичного режиму.

Відносини між народом і його обраними представниками базуються на основі контролю (переважно електорального), довіри, *конституційного обмеження компетенцій органів влади* й неутручання у справи громадянського суспільства, яке функціонує завдяки наявності добровільних і автономних асоціацій.

Важливою рисою демократії є висловлене через вибори *волевиявлення більшості*. Проте, право більшості на прийняття рішень треба поєднувати з *захищеністю меншості* яка повинна мати право стати більшістю.

Ознакою сучасної демократії є також *широке громадянство і достатньо високий рівень участі населення в політиці*.

Сучасна плюралістична демократія заснована на прагненнях людей, а не на «спущених» згори цілях. Її суттю є *вибір*, а принципом функціонування політичний плюралізм. Між представництвом та конкуренцією групових інтересів, з одного боку, і необхідністю прийняття єдиних компетентних

рішень, з іншого існує певна суперечливість. Вона ускладнює політичний процес, але з цим доводиться миритися, бо тільки демократія створює умови для відносно швидкого своєчасного виправлення допущених політиками помилок і робить непотрібним звернення заради цього до насилля. Тільки вона здатна створити уряди, відповідальні перед народом.

Безпосередня участь громадян у процесі прийняття рішень є різною, оскільки, за загальним правилом, повноваження щодо прийняття рішень делегуються представницьким органам влади.

Обов'язковим атрибутом сучасних демократій є широке громадянство, політична і правова рівність, гарантія особистих прав і свобод, правова захищеність особи та меншин, забезпечення представництва інтересів усіх соціальних груп, легальність організованої опозиції, поділ влад.

4. Вибори як інструмент демократії. Типи виборів.

Вибори — передбачена конституцією та законами форма прямого народовладдя, за якою шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління (самоврядування).

Вибори забезпечують найменш болісний для громадян і всього суспільства мирний перехід до демократії. За своєю суттю вони виключають політичне насильство. Здійснювані за їхньою допомогою зміни влади відбуваються без пролиття крові, людських жертв, руйнувань і т. п. Крім того, вибори — найефективніший засіб ліквідації авторитарного режиму і приходу до влади демократичних сил.

В історії відомі різні шляхи здійснення безпосередньої демократії. Найдавніший – Народні збори, де кожен міг висловлювати свою думку.

Це було ще в часи первіснообщинного ладу, де на загальних зборах роду обиралися старійшини, пізніше — і воєначальники. Для прийняття рішень під час народних зборів різні народи використовували різні способи голосування. У стародавніх Греції та Римі громадяни голосували піднятими руками або кидали у величезний глек чорні і білі боби. У Великому Новгороді голосували криком.

Звідси походить саме поняття «голосувати» — подавати голос, кричати. Перемагав на виборах той кандидат, за якого голосніше кричали. На Запорізькій Січі, голосуючи, козаки кидали шапки на купи — «за» і «проти». З часом процедура виборів ускладнилась.

Громадяни держави, що мають право брати участь у виборах, є виборцями. Коло виборців, що збирається голосувати чи голосує за певну політичну партію на парламентських, президентських чи місцевих виборах, називається електоратом (лат. elector – виборець).

Громадяни беруть участь у виборах на основі

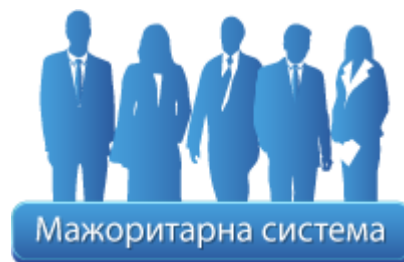
виборчого права. Виборче право – це система нормативно-правових актів, що встановлюють та регулюють права виборців у формуванні виборних органів державної влади та місцевого управління.

Завдяки виборам, що є формою безпосереднього народовладдя, одержують можливість функціонувати на законних підставах органи представницької демократії.

Види виборчих систем. Виборча система в Україні

Історично склалося, що в демократичних країнах діють 2 типи виборчих систем, кожна з яких має переваги і недоліки. Склалися вони природним шляхом внаслідок найбільш раціонального поєднання державних інтересів, інтересів виборців та інтересів кандидатів.

За мажоритарної системи (від франц. *majorite* — більшість) обраним вважається кандидат, який одержав більшість (абсолютне або відносне число) голосів виборців. Причому тут все залежить від закону, за яким проводять дані вибори. Закон може прямо вказувати на відносну більшість, тобто перемагає той кандидат, який отримав більше голосів, ніж його суперники. Абсолютна більшість має скласти 50 % + 1 голос. Кваліфікована більшість — 2/3, 3/4 від загального числа поданих голосів.

Пропорційна система передбачає розподіл депутатських мандатів від політичних партій залежно від поданих за них голосів. Законодавець додатково встановлює ще й бар'єр до 5 %, який потрібно подолати, щоб брати участь у розподілі депутатських мандатів.

Приклади систем виборів:

- мажоритарна система відносної більшості (наприклад, США, Великобританія, Канада, Індія);
- мажоритарна система абсолютної більшості (наприклад, Франція), іноді у формі альтернативного голосування (наприклад, Австралія);
- пропорційна система (наприклад, Ізраїль, більшість країн Західної Європи, деякі країни Південної Америки);
- система з додатковим членством (наприклад, Німеччина);
- обмежене голосування (наприклад, Японія).

Отже, технологія розгортання громадянського суспільства відбувається через демократичні вибори. А тривалість переходу від авторитаризму до демократії обчислюється десятиліттями, поколіннями і серіями демократичних виборів.